

Леонід Ільїн
Анастасія Гринасюк

Атрактивність озерних комплексів Шацького національного природного парку

Останнім десятиліттям масовий розвиток туристичної діяльності та неконтрольовані туристичні потоки відзначаються на цінних в екологічному аспекті територіях, що призводить до негативних наслідків. Вагоме місце серед рекреаційних ресурсів Шацького національного природного парку займають озера. Із цього погляду важливе оцінювання атрактивності водних об'єктів. Розглянуто методику оцінювання естетичної привабливості озерних комплексів, апробовану на території Шацького поозер'я. Докладно проаналізовано критерії оцінювання та виявлено найбільш привабливі в естетичному аспекті озера Шацького національного природного парку.

Ключові слова: атрактивність озерних комплексів, естетична привабливість території, Шацький національний природний парк.

Постановка наукової проблеми та її значення. Характерна риса розвитку сучасного суспільства – невинне використання природних ресурсів для забезпечення власних потреб. Однією з таких потреб є відновлення фізичного та психологічного стану людини. Найчастіше його забезпечення відбувається завдяки відпочинку. Основою для розвитку рекреації слугують рекреаційні ресурси, що включають місцевість зі сприятливим кліматом, мальовничими ландшафтами, узбережжями водойм, лісом, джерелами мінеральних вод і родовищами лікувальних грязей. Велике значення у формуванні системи рекреації належить водоймам. Кількість водойм, їх морфометричні характеристики, естетична цінність узбереж – вихідні величини рекреаційної ємності території [7]. Під час вибору місця відпочинку рекреанти передовсім орієнтуються на привабливість території. Ураховуючи недостатнє теоретико-методологічне забезпечення проблеми оцінювання атрактивності ландшафтів і, як наслідок, відсутність практичних результатів, докладне вивчення цієї проблематики є актуальним завданням.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблема оцінювання атрактивності ландшафтів малодосліджена. Серед вітчизняних науковців виявлення естетичних якостей ландшафтів і ландшафтоутворюючих складових частин території Чернівецької області здійснювала Ж. І. Бучко [2]. Вагомий внесок у методологію та практичні аспекти оцінювання естетичних властивостей природних ландшафтів зробив К. Н. Горб [4]. Теоретичні напрацювання з порушеної проблеми закладено в роботі М. Д. Гродзинського та О. В. Савицької «Естетика ландшафту» [5]. Пейзажне різноманіття заповідних ландшафтів та їх охорону проаналізував В. І. Гетьман [3]. Окремі аспекти естетичного оцінювання водного об'єкта схарактеризувала С. В. Анісімова [1]. На нашу думку, оцінювання атрактивності ландшафтів важливе насамперед для природоохоронних територій як важливих складових частин рекреаційно-туристичної діяльності. Викладене вище й визначає **мету** дослідження – виявити найбільш атрактивні озера Шацького національного природного парку (ШНПП) та основні **завдання:** з'ясувати особливості нинішніх методик; розробити методику оцінювання атрактивності озер і приозерних смуг; проаналізувати критерії оцінювання привабливості ландшафтів; виявити найбільш привабливі в естетичному плані озера Шацького національного природного парку (ШНПП).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Одним із головних компонентів атрактивного ландшафту вважають водні об'єкти, наявність яких збільшує рекреаційний потенціал території. Ландшафтні комплекси можуть включати річки, озера, водосховища, а також морські акваторії. Для оцінювання привабливості озер, водосховищ й акваторій ураховують їх площу, колір і прозорість води, наявність островів та гирла річки, звертають увагу на форму берегів і стан пляжів, також, оцінюючи акваторії, зважають на висоту хвиль і прибій. У деяких методиках оцінювання привабливості ландшафтів ураховують наявність штучних гідротехнічних споруд, які можуть псувати загальний вигляд пейзажу.

На основі вивчення різних підходів оцінювання ландшафтів пропонуємо методичний підхід для визначення естетичної привабливості озер ШНПП. Цей підхід дає змогу виділити складники, які

формують ландшафтне середовище досліджуваної території, та оцінити їх прояв за певними критеріями привабливості. Прояв тих чи інших показників визначає певну кількість балів (табл. 1).

Таблиця 1

Шкала оцінювання атрактивності озерних комплексів

Ознака	Шкала оцінювання	Макс. бал
Водні об'єкти		
Площа, км ²	< 0,1 – 0 0,11–0,5 – 1 > 0,51 – 2	2
Довжина, км	< 2,0 – 0 2,1–5,0 – 1 > 5,1 – 2	2
Ширина, км	< 0,5 – 0 0,51–1,0 – 1 > 1,1 – 2	2
Своєрідність озер	Наявність гідротехнічних споруд – 0 Наявність пірсів – 1 Наявність островів, гирла річки – 1	2
Берегова лінія	Не виражена або заросла берегова лінія – 0 Трав'янистий берег (без гарного підступу до води) – 1 Піщаний берег із пляжем – 2	2
Заболоченість	Є – 0 Немає – 1	1
Прозорість водних об'єктів, м	0,5–1,0 – 0 1,1–2,5 – 1 2,6–5,0 – 2	2
Колірність, град.	16,1–25,0 – 0 16,0–9,1 – 1 > 2,0 – 2	2
Наявність атрактивних природних об'єктів	Є – 1 Немає – 0	1
Діяльність людини		
Антропогенне навантаження	Деградовані – 0 Змінені – 1 Малозмінені – 2 Незмінені – 3	3
Історична своєрідність й автентичність		
Наявність культурних об'єктів	Відсутні – 0 Церкви, автентичні будівлі – 1 Замки, старовинні монастирі – 1	2
Використання території в рекреаційних цілях		
Придатність території для відпочинку	Незручна (тяжко доступна або інтенсивно використовується в господарській діяльності) – 0 Зручна (екстенсивно використовується в господарстві, легкодоступна) – 1	1
Наявність оглядових точок	Немає – 0 Є – 1	1
Композиційні та тимчасові фактори		
Присутність істот	Немає – 0 Є – 1	1
Наявність природних куліс	Немає – 0 Є – 1	1

Оцінюється атрактивність озерних комплексів за такими показниками: площа, довжина й ширина водної поверхні озера, своєрідність озера, берегова лінія, заболоченість приозерної території, прозорість і колірність води, наявність атрактивних природних об'єктів, антропогенне навантаження, наявність культурних об'єктів, придатність території для відпочинку, наявність оглядових майданчиків, присутність істот та ін.

Оцінюючи озера, зважають на такий показник, як розміри. Найпривабливіші є великі озера, розміщені групами, тобто поблизу одне одного і сполучені протоками. Відносно великі водойми (> 5 км²) мало поширені та є унікальними ресурсами [7]. Малі озера не викликають у рекреантів достатніх вражень, а тому мають найменший бал атрактивності. Важливими морфологічними характеристиками є довжина й ширина водної поверхні озера, а конфігурація берегової лінії впливає на естетичне сприйняття водойм і прибережних ландшафтів.

Територія ШНПП характеризується густою гідрографічною мережею. Велика кількість озер і болотних угідь створили унікальні пейзажі, що збільшує привабливість території загалом. У групу Шацьких озер входять 23 озера загальною площею 6338,9 га. За розмірами озера невеликі, лише п'ять із них має площу водного дзеркала, яка перевищує 2 км², а Світязь – найбільше й найглибше озеро природного походження в Україні. У табл. 2 наведено основні морфолого-морфометричні характеристики озер.

Таблиця 2

Морфолого-морфометричні характеристики Шацьких озер

Назва озера	Площа водного дзеркала, га	Довжина, м	Ширина, м	Глибина, м		Об'єм води, млн м ³	ВНРМ, м
				макс.	сер.		
Світязь	2622,0	9225	4000	58,4	6,9	180,8	163,2
Пулемецьке	1568,0	6125	3375	19,2	4,1	64,3	162,7
Луки	673,2	5950	1400	3,2	2,1	14,1	161,8
Перемут	142,0	1800	1300	6,7	2,2	3,2	161,8
Острів'янське	255,0	2250	1450	3,8	2,3	5,9	162,6
Пісочне	187,0	1750	1450	16,2	6,9	13,0	162,2
Чорне Male	31,0	875	575	2,5	1,2	0,4	162,3
Соминець	43,0	1175	525	2,8	1,7	0,7	163,0
Мошне	36,0	800	600	3,0	2,0	0,7	160,7
Климівське	29,0	850	450	3,0	1,5	0,4	162,4
Линовець	9,0	450	325	3,7	1,6	0,2	163,3
Звединка	3,8	225	225	3,7	1,6	0,2	163,1
Ритець	4,4	250	200	3,7	1,6	0,2	163,1
Люцимер	430,0	3075	1875	11,0	4,4	19,5	164,7
Кримно	147,0	2175	925	5,5	2,9	4,2	161,7
Чорне Велике	83,0	1375	750	6,0	3,0	2,5	164,7
Озерце	13,7	600	375	3,0	1,6	0,2	163,1
Карасинець	15,0	550	375	1,8	1,1	0,2	163,2
Довге	19,0	550	300	3,0	1,4	0,2	164,0
Плотиччя	11,0	475	325	2,0	0,5	0,1	163,0
Кругле	9,0	400	300	2,0	1,0	0,1	164,1
Навраття	1,9	175	150	2,0	1,0	0,1	163,3
Олешно	5,9	350	300	2,0	1,0	0,2	162,5
Усього	6338,9	–	–	–	–	–	–

Атрактивність ландшафтів оцінюють для використання їх у рекреації, тому важливо зважати на такі показники, як чистота водних об'єктів, заболоченість території, а також стан берегової лінії. Оцінюючи берегову лінію, ураховують наявність пляжів або піщаного берегу. Такі території найбільш придатні для відпочинку й мають високий бал цінності, трав'янистий берег без гарного підступу до води має меншу привабливість, якщо ж берегова лінія заросла або не виражена, то, відповідно, має нижчу атрактивну цінність.

Зовнішні ознаки стану водної маси озера, рівня в ньому органічної речовини – прозорість і колірність. Найвища колірність (понад 100 град.) властива для водойм зі значним притоком болотних вод. Евфтрофні неглибокі водойми не мають таких високих показників (25–35), а мезотрофні глибокі озера характеризуються найменшими величинами (5–15). Прозорість води змінюється за сезонами року, і в найактивніший літній рекреаційний період відзначають її зниження під впливом розвитку живих організмів (планктону). Зниження прозорості спостерігається також навесні під час надходження талих вод. Найбільшу прозорість води відзначають у глибоких озерах, де вона перевищує 5 м. У неглибоких озерах у період масового «цвітіння» прозорість зменшується удвічі, порівняно із зимо-

вим періодом (до 12,5 м). Найменша прозорість (до 1 м) властива мілководним і забрудненим озерам із колірністю води 50–70 град. [7].

Сьогодні залишилося мало незайманих ландшафтів, а отже, оцінюючи привабливість територій, варто враховувати об'єкти, які створила людина. Не завжди присутність у пейзажі людських поселень, мостів, доріг, іригаційних систем, історичних чи сакральних будівель псує його загальну картину. Тому під час розроблення методик варто враховувати їх як компоненти антропогенного ландшафту. Завдяки рівнинному рельєфу й відкритості території на відстані 10 км можна спостерігати наявні споруди. У цьому разі варто розмежувати цінність видимих споруд та їх вплив на досліджуваний пейзажний вигляд. Чітко простежувані в ландшафті меліоративні чи інженерні системи, лінії електропередач, сміттєзвалища, промислові заводи та інші об'єкти вкрай негативно впливають на загальний вигляд пейзажу, тому їх присутність оцінюють низьким балом. Такі об'єкти, як старі поселення, стара частина міста або села, руїни, сакральні споруди, автентичні будівлі навпаки наділяють ландшафт особливим відтінком, тому їх присутність позитивно відображається на його оцінюванні.

Оцінюючи атрактивність озер, варто враховувати такий показник, як антропогенне навантаження. Водойми за інтенсивністю динаміки можна умовно поділити на чотири типи: незмінені (озера, які не зазнали антропогенного впливу); малозмінені (озера, морфометричні й гідрологічні показники яких за період дослідження змінились у незначних межах); змінені (озера, які під сильним антропогенним навантаженням значно змінили свої природні параметри); деградовані (на озерах цієї групи склалась у край критична ситуація, такі озера перебувають на стадії зникнення) [7].

Оцінювання привабливості ландшафтів регіону полягає не лише у визначенні найбільш цінних в естетичному аспекті територій для подальшого їх заповідання, а й для раціоналізації їх використання в рекреаційному господарстві. Отже, оцінюють придатність території для відпочинку: незручна місцевість, тобто важкодоступна або така, яку інтенсивно використовують у господарстві має найнижчу оцінку, а зручні території, ті що екстенсивно використовують у господарстві або легкодоступні – вищим балом. Облаштовані території для відпочинку теж оцінюються в 1 бал.

Для сприйняття естетичної привабливості природи узбережжя озера потрібно створити та облаштувати видові точки. Пейзаж являє собою тільки видиму в кожному конкретному випадку частина ландшафту, яка відкривається зі спеціально дібраних для огляду місць. Пейзажний підступ – це місце, звідки добре проглядається пейзаж. Це не строго фіксована точка, а топографічний простір на поверхні землі. Площа й форма підступу можуть бути найрізноманітнішими [8]. Відтак наявність таких видових точок на місцях відпочинку створює можливість спостерігати красу озерних пейзажів.

Наявність «куліс» оздоблює пейзаж. Кулісами, які оточують краєвид, можуть бути об'єкти, що належать до рельєфу (схили гір і т. п.), рослинності, або ж створені людиною, якщо вони чітко визначають рамку пейзажу. Наявність пейзажних «куліс» створює ефект досконалості ландшафтів. Найбільший естетичний ефект створюється тоді, коли «куліси» оточують пейзаж з обох сторін. Але навіть наявність візуальної рамки лише з одного боку пейзажу має сприятливий вплив [6].

На завершальному етапі оцінювання атрактивності ландшафтів за компонентною структурою отримані результати дають змогу виділити потенційно привабливі території, для цього було розроблено класифікацію оцінок. Максимальна кількість балів, яку може мати ландшафт, – 25. У результаті дослідження було виділено озера, пейзажі яких найбільш привабливі (20–25 балів); дуже привабливі (15–19 балів); привабливі (10–14 балів); непривабливі (0–9 балів).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Територія ШНПП має високий естетичний потенціал: природні малозмінені ландшафти, де гармонійно поєдналися масштабні ліси з просторими болотами, різноманітність рослинного покриву створює своєрідний колорит місцевості, а привабливість численних озер із чистою прозорою водою підсилює рельєф, кожне озеро має різну конфігурацію берегів, площу водної поверхні, своєрідну форму улоговин.

Здійснене оцінювання атрактивності озерних комплексів ШНПП засвідчує, що до першої групи озер належать Світязь, Пісочне, Люцимер; до другої – Кримно, Чорне Велике, Пулемецьке, Острів'янське; до третьої – Луки, Перемут, Соминець. Інші водойми належать до четвертої групи – з найнижчими показниками естетичної цінності. Низькі показники характерні для озер Мошно, Чорне Male, Ритець, Линовець, Зведенка, Озерне, Красинець, Плотиччя, Кругле, Климівське, Навраття, Довге, П'явочне, Олешно.

Перспективи подальших досліджень: обґрунтувати шляхи оптимізації природо-користування на водоймах і розробити дієві заходи охорони естетичних ресурсів озерних комплексів ШНПП.

Джерела та література

1. Анісімова С. В. Естетична оцінка водного об'єкта для визначення його рекреаційної придатності / С. В. Анісімова // Вісн. ХНАДУ. – 2011. – Вип. 52. – С. 156–161.
2. Бучко Ж. І. Естетичні якості ландшафтів у контексті використання та збереження гуманістичного ресурсного потенціалу регіону) : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : спец. 11.00.01 / Жанна Іванівна Бучко. – Чернівці, 2002. – 16 с.
3. Гетьман В. І. Пейзажне різноманіття заповідних ландшафтів: критерії оцінки / В. І. Гетьман // Наук. зап. НаУКМА. – 2007. – Т. 67. – С. 41–49.
4. Горб К. Н. Оценка эстетических достоинств природных ландшафтов Украины в целях заповедания: методические принципы и результаты исследований / К. Н. Горб // Гуманит. экол. журн. – 2001. – Т. 3, вып. 1. – С. 3–11.
5. Гродзинський М. Д. Естетика ландшафту : навч. посіб. / М. Д. Гродзинський, О. В. Савицька. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2005 – 183 с.
6. Дирин Д. А. Оценка пейзажно-эстетических ресурсов горных ландшафтов в целях оптимизации рекреационного природопользования (на примере Усть-Коксинского района Республики Алтай) : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : спец. 25.00.36 «геоэкология» / Д. А. Дирин. – Барнаул, 2006. – 19 с.
7. Ільїн Л. В. Ліснокомплекси Українського Полісся : у 2-х т. Т. 2. Регіональні особливості та оптимізація : монографія / Л. В. Ільїн. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 400 с.
8. Синькевич Е. И. Проблема использования эстетических ресурсов природных ландшафтов в туристско-рекреационной деятельности / Е. И. Синькевич // Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы : материалы V Междунар. науч.-практ. конф. (Пинск, 28–29 апр. 2011 г.). – Пинск : ПолесГУ, 2011. – Ч. 2. – С. 161–164.

Ільїн Леонід, Анастасія Гринасюк. Атрактивність озерних комплексів Шацького національного природного парку. В последнее десятилетие массовое развитие туристической деятельности и неконтролируемые туристические потоки наблюдаются на ценных в экологическом плане территориях, что приводит к негативным последствиям. Важное место среди рекреационных ресурсов Шацького національного природного парку занимают озера. С этой точки зрения, важным является оценка атрактивности водных объектов. В статье рассмотрена методика оценки эстетической привлекательности озерных комплексов, апробированная на территории Шацького поозерья. Детально проанализированы критерии оценки и выявлены наиболее привлекательные в эстетическом отношении озера Шацького національного природного парку.

Ключевые слова: атрактивність озерних комплексів, естетическа привлекательность территории, Шацький національний природний парк.

Ilyin Leonid, Hrynasiuk Anastasia. Attractiveness of Lakes Systems of Shatsky National Nature Park. In the past decade massive growth of tourism and uncontrolled tourist flows which lead to negative consequences were observed on ecologically valuable territories. Lakes are very weighty among recreational resources of Shatsky National Nature Park. From this perspective, it is important to estimate attractiveness of water objects. This paper deals with a methodology for evaluating the aesthetic appeal of lakes systems, which was tested in the Shatsky Lake District. The detailed analysis of evaluation criteria was done and the most attractive lakes of the Shatsky National Nature Park in the aesthetic sense were found.

Key words: attractiveness of lakes systems, aesthetic appeal site, Shatsky National Nature Park.

Стаття надійшла до редколегії
22.10.2014 р.

УДК 556.551.(285.2)(477.82)

**Юрій Ситник
Петро Шевченко
Ольга Ільїна
Наталія Хомік**

Гідрохімічні дослідження озерних екосистем Шацького національного природного парку: озеро Кримне

Проаналізовано матеріали гідрохімічних досліджень озера Кримне (Шацький національний природний парк, Волинська область), а також головні гідрохімічні показники, які характеризують якість води та їх дина-